

“MEDYA ARKEOLOJİSİ NEDİR?” ADLI KİTABIN İNCELENMESİ

(Parikka, J. (2017). Medya Arkeolojisi Nedir?, Çev.: Ebru Kılıç, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 260 sayfa.)

Mevlüt ALTINTOP, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Sosyolojisi Yüksek Lisans Öğrencisi, mevlut.altintop@ogr.iu.edu.tr, İstanbul/TÜRKİYE, ORCID: 0000-0002-1731-9064.

Dr. Gökhan BAK, Milli Savunma Bakanlığı, gokhanbak2010@hotmail.com, Adana/TÜRKİYE, ORCID: 0000-0003-4520-0930.

1.GİRİŞ

İlk olarak 2012 yılında “What is Media Archeology?” ismiyle yayınlanan ve Türkçeye “Medya Arkeolojisi Nedir?” başlığıyla çevrilen Jussi Parikka imzalı çalışma iletişim bağlamında teknoloji kültürünün geçmişten gelen algı ve uygulamalarının sonraki dönemlere nasıl yansıdığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Parikka, bu yansımayı gösterirken estetik anlayışın geçirdiği evrelerin de izini sürmüştür. Koç Üniversitesi Yayınları tarafından neşredilen ve iki yüz atmış sayfadan oluşan kitabı Ebru Kılıç İngilizce aslından Türkçeye çevirmiştir.

Yapılan literatür taraması sonucunda, “Medya Arkeolojisi Nedir?” adlı kitabın incelendiği, eleştirisinin yapıldığı bir çalışma olduğu görülmüştür. Bu çalışmayla, ilgili kitabın; modern kültürde, medyanın arkeolojik olarak zihinlerde nasıl canlandırılacağı sorununun ele alındığı belirtilmiştir (Erdoğan, 2019). Literatüre zenginlik katacağı düşünülmektedir, aynı kitabın incelemesi yapılmıştır.

2. KİTABIN YAZARI: JUSSI PARIKKA¹

Bir medya teorisyeni olan Jussi Ville Parikka, 21 Aralık 1976 tarihinde Finlandiya'nın Anjalankoski kentinde doğmuştur. 2002 yılında araştırmacısı lisans, 2004 yılında yüksek lisans eğitimi aldığı Turku Üniversitesi'nde 2007 yılında doktora tamamlamıştır. Şu an Winchester Sanat Okulu'nda profesör olarak görev yapmaktadır. Aynı zamanda misafir öğretim görevlisi olarak da Turku Üniversitesi, Anglia Ruskin Üniversitesi ve Cambridge Üniversitesi'nde onursal öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Jussi Parikka Medya ve Teknoloji Arkeolojileri adlı araştırma ekibinin kurucusu ve yöneticisidir. Parikka'ya göre, Dünya ve içinde var olan her şey; hatta elementler mikroorganizmalar da dâhil olmak üzere şu an kullanmakta olduğumuz iletişim araçlarını doğrudan etkiler. İnsanoğlunun gerek öncesinde gerekse 21. yüzyıl teknolojileriyle geliştirdiği birçok iletişim icadının altında doğanın kusursuz matematiğinin verdiği ilham yatmaktadır. Böceklerden, hayvanlardan ve doğanın sunduğu tüm katmanlardan etkilenen insanoğlu, yaşadığı dünya içinde kendi var oluşunu; diğer türlerin oluşturduğu etkiye göre şekillendirmektedir. Parikka, birçok teknolojik buluşun adını doğadaki canlılardan almasının tesadüf olmadığını söylemektedir. Bir yandan alışık olduğumuz

¹ <https://jussiparikka.net/>

çerçevenin dışından tuttuğu ışıkla iletişim dünyasına heyecan veriyor. Diğer yandan da her an gelişmekte olan uygarlığın gelecekte dönüşmesi muhtemel hâlinin perspektifini çiziyor. Kısacası, kitle iletişim araçları ya da daha net tabiriyle medya toplumu yeniden dizayn ederken ortaya çıkan yeniliklerin geçmişteki izlerini sürüyor. Örneğin, bugün dijital çağda çekilmiş bir “selfie” fotoğrafını ilk çeken kişinin; arkeolojik tarihte bir yeri olduğunu ve bugünkü insanlık seviyesine katkıda bulunduğunu savunuyor.

3. MEDYA ARKEOLOJİSİ NEDİR? ADLI KİTAP

Genel olarak, Medya Arkeolojisi Nedir?’e baktığımızda akademik yöntemle yazılmış bir kitap olduğunu görüyoruz. Bu özelliği nedeniyle iki sebepten alan dışındakiler için zorlu bir okuma deneyimi sunuyor diyebiliriz. İlki, eserde akademik dilin kullanılmış olması sıradan okuyucunun önünde önemli engel olarak görülüyor. İkincisi ve daha önemlisi spesifik bir alan çalışması olduğundan iletişim disiplinine ait kavramlara oldukça fazla yer verilmiş. Bu durum iletişim alanına aşina olmayanlar için anlama sorunu oluşturacaktır. Kitap sekiz bölümden oluşuyor. Bu bölümleri sırasıyla kısaca ele alalım:

3.1. Birinci Bölüm

Giriş: Eski ve Yeninin Kartografileri

Jussi Parikka eski ve yeni iletişim teknolojilerinin mantığını karşılaştırdığı bu bölümde eski teknolojilere karşı bir özlem ve merak duygusuyla yaklaşıldığını savunuyor. Bu eğilimin moda bir kültür olarak kendini gösterdiğini ve bir zamanlar moda olanın demode olduktan sonra tekrar moda olduğunu belirtiyor. Kentsoylu kavramını, modern bireyin gündelik hayatın sıkışıklığı ve monotonluğunda, kendin yap yöntemiyle farklı arayışlar içine girmesinin bir yansıması olarak değerlendiriyor. Medya arkeolojisinin hareket noktalarından birisinin buradaki eskiye olan ilgi olarak belirleyen Parikka, amacının geleceği anlamının en önemli yolunun geçmişe yapılacak kazı olduğunu iddia ediyor. Buradaki geçmişe özlemi “postmodern nostalji” olarak tanımlıyor ve hayat içindeki medya kültürlerinin çökelteli katmanlarını uyguladığı teknolojik perspektifle açığa çıkaracağını belirtiyor. Eski uygulamaların kaybolmayarak yeni görünümde altında devam ettiğini de ifade ediyor. Değişen tek şey yeni bağlamlardır. Parikka, araştırmasında ortaya koyduğu yöntem için Friedrich Nietzsche’nin (1844-1900) soykütüksel açıklamaları ve Michel Foucault’nun (1926-1984) bilginin arkeolojisi yaklaşımından faydalandığını belirtiyor. O’na göre arkeoloji sadece maddi veriler sunmaz aynı zamanda maddi verilerin uzantısı olarak soyut anlam dünyasını ortaya koyar. Bu bağlamda modernleşme süreçleri ile sinema ve diğer yeni teknolojiler önemli veriler barındırmaktadır. Ortaya çıkan her yeni teknoloji var olan algıyı ortadan kaldırmak yerine üzerine koyarak devam etmiştir. Bu çalışma bir yarıyla medyanın geçirdiği evrimi açıklarken bir yarıyla da yenin hegemonik ilişkilerini de açığa çıkarmaktadır. Jussi Parikka yaptığı çalışmalarda kullanılan en önemli uygulama alanını arşivler olduğuna dikkat çekiyor.

Birinci bölümde sonraki bölümlerde neyi nasıl ele alacağı belirten Parikka, Walter Benjamin’in (1892-1940) ‘sanatın teknolojik üretimi’ bağlamındaki düşüncelerinden faydalanarak medyanın da aynı durumu devam ettirdiğini iddia ediyor.

3.2. İkinci Bölüm

Duyuların Medya Arkeolojisi: Görsel-İşitsel, Duygulanımsal, Algoritmik

Yazar çalışmanın bu bölümünde, medya arkeolojisi araştırması için sinemanın dönüşümündeki bariz değişimlerin önemli olduğunu vurguluyor. Teknolojik değişimlerin sanattaki karşılığının sinemadaki değişim üzerinde görüntüsünün daha kolay olduğunu belirtiyor. Bu değişim yeni bir imaj/inasyon ve epistemolojik süreci ortaya çıkarmıştır. Süreç optik kimyasaldan algoritmik yapıya dönüşmüştür. Bu aşamada dijitalizmin uygulanım üzerinde bıraktığı etki tespit edilebilir. Aynı zamanda dijitalizm yeni bir estetik algı oluşturmuş, bu oluşum yeni bir haz ve endişe karmaşası meydana getirmiştir. Sinemanın icadından itibaren bu yeni anlayış kaydedilen hareketli görüntüler üzerinden akmaktadır. Görselin hareketli kaydı ideolojilerin kullanım alanına girmesine neden olmuştur. Sinema ve benzeri unsurlar kurgusal üretimler üzerinden toplumsal yapıyı düzenleme amacına yöneliktir. Süreç sonunda biyopolitik uygulamaya dönük olarak yeni bir kültürel doku oluşmaktadır. Yazar, buradaki oluşumu; zihinsel süreçlerle de ilişkisini ortaya koymaya çalışıyor. Fakat medya üretimlerinin yeni dönemde matematiksel uzamların bir neticesi olarak değerlendiriyor. Medya araçlarının ataları, akrabalık ilişkileri ve bugüne yansımaları ile ilkel medya kullanımlarının kalıtımsal etkilerinin izlerini sürüyor Jussi Parikka ve klasik medya paradigmasından kopulup kopulmadığını soruyor.

3.3. Üçüncü Bölüm

Hayali Medya: Tuhaf Nesnelere Haritasını Çıkarılması

Kitaptaki en ilginç tanımlardan birisi olan ‘hayali medya’ bölümünde, tarihsel süreçte tasavvur edilmesiyle birlikte bir kısmının gerçekleşmiş bir kısmının da gerçekleşmemiş olmasına rağmen hayata yaptığı etkinin izlerini sürüyor Jussi Parikka ve hayata geçirilmemiş, sadece düşüncede kalmış olan medya çalışmalarının günümüze etki yapabildiğini göstermeye çalışıyor. Öncelikle elektromanyetik dalgaların dijital medya içeriğine çevrilebilmesinin bu bağlamda önemli olduğunu vurguluyor. Bugün için Batı’da bu konular üzerine çalışan ve çalışmalarını estetik bir kurguyla sunan sanatçıların bulunduğunu belirtiyor. Bu yöntem ortaya tuhaf nesnelere çıkarıyor diyen Parikka, diğer yandan ölmüş medya ve içeriği konu başlığını açarak hayatı nasıl etkilediğini göstermeye çalışıyor. Bir nevi medya hayaletlerinin aramızda dolaşması anlamına gelen bu anlatım zorlama gibi dursa da insanın fantezi dünyasını açığa çıkarıyor diyebiliriz. Zira hayali medya araştırmaları bilim-kurgu bağlamında medya-bilim ilişkisini ortaya koyuyor. Parikka, Jacques Lacan’ın (1901-1981) ‘arzunun eksikliği ve imkânsızlığı’ kavramlaştırmasından hareketle hayali medyanın gerçek medyanın yapamayacağı şeyleri açıklamada yardımcı olabileceğini belirtiyor. İnsan gerçek medya ile yapmak istediği şeyleri yerine getiremez fakat gerçekleşmeme ihtimali çok yüksek olsa bile hayali medya ile bu açığı gidererek arzusunu tatmin edebilir. Diğer yandan hayali medya, gerek fiili yani gerçek medyaya ve dolayısıyla gerekse hayata etki edebilme özelliğine sahiptir. Hayali medyanın hayatın gerçekliği içinde tespit edilebilir anlamsal bir karşılığı vardır. Fantastik ve nevrotik üretimlerin birey ve/veya toplum açısından karşılığını belirlemek için etkileşimlerine bakmak yeterlidir. Bireyin kendisini doğaüstü bir varlık olarak hayal etme dürtüsünü daha imkânlı varyasyonlara dönüştürerek normalize eden ve sistemsel bir açığı kapatmaya yarayan hayali medya, bu özelliğiyle hem politik bir pranga görevi görürken hem de salt manada insanlığın hayal dünyasının sınırlarında dolaşabilmektedir. Bu da doğal olarak tuhaf nesnelere ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

3.4. Dördüncü Bölüm

Medya Teorisi ve Yeni Materyalizm

Hayali medyayı anlamının yolunun maddi biçime indirgemeye bağlı olduğunu belirten Parikka, hayali ya da gerçek medyanın kendine has bir epistemolojiyi açığa çıkardığını iddia ediyor. Açığa çıkan epistemoloji de doğal olarak kültüre etki yapmaktadır. Burada medya araçlarının hem donanımsal hem de yazılımsal değişimlerinin kültürü farklı açılardan etkilediğinin altını çizmek gerekmektedir. İmaj haritalandırması, nesnelere temsiliyeti gibi konular ön plana çıkmaktadır ve bu durum tarihsel bir açıklamayı mecbur kılar. Medya tarihi, medya arkeolojisinin içindedir ve spesifik bir alt dalıdır. Dijitalleşen medyanın üretiminin maddiymiş gibi ele alınarak anlaşılmasına çalışılması iletişimin psiko-teknolojik boyutunun açıklamada yardımcı olacaktır. Zira gerçek olmayan bir şeyin hayatı gerçek gibi etkilemesinin anlamlı bir izahı bulunmamaktadır. Bu bağlamda oyunlar önemli bir parametredir ve insanı etkilemesi noktasında tekrar tekrar kullanılmasının veya üretilmesinin tutarlı bir açıklamasının yapılması gerekir. Yeni materyalist anlayış bu açmazı açıklamada yardımcı olacaktır diyen Parikka, teknolojinin ve sayısal iletişim sistemlerinin askeri ve politik alanla olan ilişkisine dikkat çekiyor. Öncelikle teknolojik yeniliklerin ilk olarak askeri alanda görülmesi bir tesadüf değildir ve diğer yandan da politik mecralar tarafından toplumu yön vermek için kullanıldığı önemli bir gerçekliktir.

Dijitalleşen geleneksel medyayı ve arşivciliği kökünden değiştirmiştir. Bu doğal olarak yeni bir medya ekolojisi oluşturarak farklı bir epistemolojik ve kültürel yapı meydana getirmiştir.

3.5. Beşinci Bölüm

Gürültünün ve Kazaların Haritasını Çıkarmak

Parikka bu bölümde medya alanında geniş bir kaplayan enkazlar, çöpler ve hurdalar bulunduğunu ve bu atıkların da hayatı etkilemeye devam ettiğini belirtiyor. Ölü medyanın yanında artık dijital kirlilik ya da dijital şişkinlik denilen olgu da yerini almıştır. Medyayı 1950'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan iletişimin matematiksel boyutu üzerinden değerlendiren Parikka, iletişimi gürültü olgusuyla açıklamaya çalışıyor. İletişimi mühendislik uğraşı olarak ele alarak psikolojik ve semantik boyut yerine matematiksel ve fiziki bir alan olarak tanımlıyor. Buna göre, iletişim, fiziki ortamlarda matematiksel hesaplamalar yoluyla elektromanyetik dalgalar hâlinde paketlenmiş biçimde yapılmaktadır. İletişimin bu özelliği 'gürültü' olgusunu daha da önemli hâle getirmektedir. Zira burada anlamı etkileyen gürültü fenomenini filtreleme edecek bir mekanizma sorunsalı bulunmaktadır. Yeni iletişim sistemlerindeki şifreleme uygulaması gürültünün etki boyutun arttırmış görünmektedir. Geleneksel iletişim modelindeki doğal gürültüye artık bir de suni gürültü boyutu katılmıştır. Tüm bu süreçler aynı zamanda büyük bir güvenlik zafiyetidir ve her yeni teknolojik uygulamayla etkisi artmaktadır.

3.6. Altıncı Bölüm

Arşiv Dinamikleri: Yazılım Kültürü ve Dijital Miras

Jussi Parikka, medya arkeolojisi çalışmalarında arşiv olgusuna önemli bir yer tuttuğunu belirtiyor. Ona göre arşiv; depolama, anlamı genişletme ve derinleştirme gibi işlevlerinden dolayı çok önemli bir konumdur. Yeni iletişim araçları ve dijitalizm arşivciliği de başka bir boyuta taşımıştır. Her yeniliğin sağladığı pozitifliklerin yanında negatif yönler de vardır. Veri toplamanın kolaylaşmasının yanında kullanımının etik dışılığı da ileri boyutlara ulaşmıştır. Dijital arşivcilik mekâna bağlı bırakmaya hızlılığı ve ulaşım kolaylığının yanında bozulma, silinme ve kaybolma gibi konularda da etkiye son derece açıktır. Bunun ötesinde yeni iletişim ortamlarında kayıtlı verilerin değiştirilmesi

ve dönüştürülmesinin klasik arşivcilik anlayışıyla örtüşmediği görülmektedir. Parikka burada dijital arşivin gerçek işlevinin ne olduğunu sorgulayarak asıl amaç koruma ve depolama mı yoksa salt manada aktarım mı diye soruyor. Bu bağlamda Parikka'ya göre dijitalde arşiv araştırması asla bir arşiv araştırması değil, işlem veya işlemlerdir. Sonuç itibariyle yeni iletişim ortamları her alanda olduğu gibi arşivcilik alanında da yeni bir epistemolojik anlayış ve kültürü ortaya çıkarmaktadır.

3.7. Yedinci Bölüm

Arkeolojisi Uygulamaları: Yeniden Dolayım İçin Yaratıcı Metodolojiler

Bu bölümde özellikle sanat ve medya arkeolojisi ilişkisini irdeleyen Parikka'ya sanatın retro kullanımlarının medyaya yansması kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu bağlamda dönemi, modası geçmiş yazılımlar, aygıtlar sanatsal bir ürün olarak algılanmalıdır. Zorlama bir ilişkilendirme gibi duran bu girişim teknolojiye sanatsal bir üretim gözüyle bakma ihtiyacından kaynaklanıyor. Parikka'ya göre her teknolojik yenilik çok zamanlıdır; geçmiş, şimdi ve gelecekte izler taşır. Dolayısıyla medya ölmez, yeniliklerin için hayalet olarak yaşamaya devam eder ve estetik bir anlayış oluşturur. İletişim alanını sanatsal konuma yükseltmek için içerikten ziyade biçime bakmanın önemi büyüktür. Bu yapıldığı takdirde maddi medya fark edilir hâle gelecektir.

3.8. Sekizinci Bölüm

Sonuçlar: Dijital Kültürde Medya Arkeolojisi

Ortaya attığı görüşleri toparlama yoluna giren Jussi Parikka kitabın bu son bölümünde medya arkeolojisinin dijital kültürde nasıl ele alınabileceğini ortaya koymaya çalışıyor. Bu bağlamda maddi iletişim müzesinin yanında online bir müze olgusunun önemli olduğunu belirtiyor. Dijitalizmin iletişim alanında yeni bir kültür, anlayış ve literatür oluşturduğunu belirtiyor.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bir sosyal bilim dalı olan arkeolojiyi diğerlerinden ayıran en önemli özelliği araştırmaların maddi kalıntılar üzerinden yapılmasıdır. Jussi Parikka buradan hareketle medya alanındaki maddi varlıkların iletişim alanındaki etkileşimsel uzamını ortaya koymaya çalıştığı Medya Arkeolojisi Nedir? adlı kitap, iletişim alanındaki gelişmeler ışığında bugünkü medya uygulamalarının tarihsel izlerini sürüyor. Medya arkeolojisi kavramının nasıl oluştuğu ve uygulama alanlarının ne olduğunu açıklayarak konuya giriş yapan Parikka; *“Yaşamımızı idame ettirirken kullandığımız şu şeyin, bu ifadenin, şu söylemlerin, medya aracılığıyla yaşanan çok sayıda pratiğin varoluş koşulları nedir?”* sorularını sorarak medya arkeolojisinin çerçevesini çizmeye çalışıyor. Ona göre medya arkeolojisi, medya okuryazarlığının ileri ve çok daha spesifik bir boyutu olarak alana yönelik metodolojik uygulama girişimidir. Medya arkeolojisi saçaklı bir araştırma alanına sahip olduğundan siyaset, ekonomi, kültür, edebiyat, bilim ve teknoloji gibi çok farklı konu başlıklarında açılımlar sunar. Toplumsal sınıfların medya üzerindeki temsilleri, sanatın tekrar üretimi, estetik algının oluşumu, kültürel farklılıklar, bilimin yaygınlaşması, ekonomik faaliyetler ve siyasi hegemonya gibi birçok konuda ‘somut’ veriler açığa çıkarır. Açıkça söylemek gerekirse Medya Arkeolojisi Nedir? kolay okunan bir kitap değil. Teknik terimlerin çokluğunun yanında akademik bir üslup kullanılması çeviriye etki ederek anlatımdaki akıcılığı etkilediği görülüyor. Alanda profesyonel çalışma yapanlar ve konuya hassaten ilgi duyanların faydalanabileceği nitelikte bir eser olarak değerlendirilebilir.

Kitabın konusu ve ele alış tarzı ülkemizde iletişim alanında çok fazla rastlayabileceğimiz bir çalışma değil. Bu açıdan değerlendirdiğimizde evrensel anlamda

iletişim araştırmalarından ne kadar uzakta olduğumuz, ufkumuzun darlığı, medya entelektüalizmi konusundaki yetersizliğimiz ve alana yönelik çalışmaların çevirinin tekrarından ibaret olduğu açıkça ortaya çıkıyor. Daha da ötesi, yapılan çeviri tekrarlarının güncel olmayışı hem kuramsal hem de uygulama sahasında geri kalmışlığımızın göstergesi diyebiliriz.

Yayınevinin baskı, mizanpaj ve kullanılan malzeme açılarından oldukça kaliteli bir iş çıkardığı görülüyor. Aynı başarı editöryal açıdan da yakalanmış, imla hatası yok denecek kadar az. Yazı fontu boyutunun okumayı güçleştirecek derecede küçük olması dışında teknik bir sorun bulunmuyor. Estetik form katan şömiz kapak uygulaması da ayrıca dikkate değer bir özellik diyebiliriz. Kapakta kullanılan renkler iç açıcı ve seçilen görsel içeriğe son derece uygun. Teknik olarak bu kadar başarılı bir çalışmanın dipnot konusunda aynı başarıyı gösteremediği görülüyor. Metindeki kaynakça ve dipnotlar kitabın en sonunda notlar kısmında bölümler hâlinde eklenmiş olması okumayı gerçek anlamda zorlaştırıyor. Metin ve not arasında gidip gelmek okuma insicamını bozuyor. Diğer yandan kaynakça kısmı oldukça zengin bir metinle karşı karşıya kaldığımızı söylemek gerekiyor.

Medya Arkeolojisi Nedir?’in iletişim araştırmacıları için yeni ufuklar açmaya yönelik bir kitap olduğunu düşünüyorum. Tarihsel açıdan özellikle medya araçlarının değişim ve dönüşümleri ile kültür üzerindeki etkilerinin yansımalarını yorumlamaya katkı sunacaktır. Yazar konuyu filozoflara yaptığı atıflarla ve felsefi açılımlarla destekleyerek sağlam bir zemine oturtmuş. Bu sayede iletişim teknolojilerin düşünsel, kültürel ve teknolojik olarak ne anlama geldiğinin, nereye doğru evrileceğinin analizini yapmak mümkün olabiliyor.

KAYNAKÇA

Erdoğan, İ. (2019). Geçmiş ve Gelecek Arasında Yeni Medya Kültürleri ve Dijital Kültür Arkeolojileri. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (31), 339-351 . DOI: 10.16878/gsuilet.556498.

<https://jussiparikka.net/> , Erişim Tarihi: 05.02.2020

Parikka, J. (2017). Medya Arkeolojisi Nedir?, Çev.: Ebru Kılıç, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.